

УДК 159.922.8:159.923.2
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-13

РІВНІ УСВІДОМЛЕННЯ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИХ СЦЕНАРНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДИМИ ЛЮДЬМИ

Костіна Тетяна Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
kostina_tanya@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9644-0630

Мета статі – визначити можливості застосування рівнів усвідомлення сценарних процесів молодими людьми в контексті роботи з гендерною проблематикою (установлення гендерної рівності, попередження гендерної дискримінації). Надати обґрунтування використання запропонованих рівнів як методологічне підґрунтя для розроблення навчальних (тренінгових) програм гендерного спрямування для роботи з молодими людьми.

Методи. Науковий пошук спирався на методи теоретичного аналізу питань, пов'язаних із тематикою гендерної нерівності та гендерно зумовленої дискримінації. Також застосована апробована схема рівнів усвідомлення сценарних проявів молодими людьми (гендерний аспект). Дані рівні були експериментально визначені й апробовані у процесі наукового дослідження автора статті. Емпірика застосування цих рівнів дозволяє визначати їх як методологічний базис для розроблення навчальних і тренінгових програм для роботи з молоддю, зокрема зі студентською.

Результати. У процесі дослідження визначено, що в Україні наявна законодавча база, яка регулює гендерне питання та сприяє гендерній рівності (починаючи з Основного закону – Конституції України). Підкреслено, що на сьогодні все ще є невідповідність між тим, що відображено на законодавчому рівні, і тим, що відбувається в реальності.

Проведений теоретичний аналіз визначив запит психологічної спільноти на апробовані моделі, схеми тощо, які мають стати методологічним підґрунтям для розроблення навчальних (тренінгових) занять у контексті гендерної проблематики. Зазначено, що усвідомлення сценарних процесів включає також гендерний складник. Теоретичний аналіз дозволив виділити юнацький вік як сенситивний період для переосмислення стереотипів, зокрема гендерно зумовлених. Завдяки оформленню регулятивної (вольової) сфери (порівняно з попередніми віковими періодами) у юнака з'являється можливість упроваджувати (а не лише усвідомлювати) у своє життя взаємодію з іншими людьми поза межами жорстко окреслених рамок (зокрема, гендерних).

Запропоновані рівні усвідомлення сценарних процесів молодими людьми такі: 1) реактивний; 2) ситуаційно-рефлексивний; 3) ретрорефлексивний; 4) рефлексивний.

Висновки. Запропонована схема дозволить тренерам, психологам і педагогам враховувати рівні усвідомлення гендерно зумовлених сценарних процесів молодими людьми, що підвищить ефективність запровадження навчальних (тренінгових) занять щодо попередження гендерної нерівності та проявів гендерної дискримінації.

Ключові слова: *гендер, дискримінація, нерівність, усвідомлення, студентська молодь, тренінг.*

LEVELS OF AWARENESS OF GENDER-CONCERNED LIFE-SCRIPT PROCESSES BY YOUNG PEOPLE

Kostina Tetiana Oleksandrivna,
Candidate of Psychological Sciences,
Lecturer of the Department of Psychology and Pedagogy
V.I. Vernadsky Taurida National University

kostina_tanya@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9644-0630

The **purpose** of the article is to identify opportunities to apply levels of awareness of life-script processes to young people in the context of working on gender issues (gender equality, prevention of gender discrimination). Provide justification for the use of the proposed levels as a methodological basis for the development of gender training programs for young people.

Methods. Scientific research was based on methods of theoretical analysis of issues related to gender inequality and gender-based discrimination. The tried and tested scheme of levels of awareness of life-script manifestations by young people (gender aspect) was also applied. These levels were experimentally determined and tested during the scientific study of the author.

Results. The study identified that there is a legislative framework in Ukraine that regulates gender and promotes gender equality (starting with a basic law – the Constitution of Ukraine). It is emphasized that today there is still a discrepancy between what is reflected at the legislative level and what is happening in reality.

The theoretical analysis has identified the request of the psychological community for the tested models, schemes, etc., which should be the methodological basis for the development of training (training) in the context of gender issues. It is noted that awareness of life-script processes also includes a gender component. Theoretical analysis has identified the adolescence as a sensitive period for rethinking stereotypes, including gender-based ones. The proposed levels of awareness of life-script processes by young people include four levels: 1) reactive; 2) situational-reflexive; 3) retro-reflective; 4) reflective.

Conclusions. The proposed scheme will allow coaches, psychologists and educators to take into account the level of awareness of gender-based life-script processes by young people, which will increase the effectiveness of the implementation of educational (training) lessons in preventing gender inequality and manifestations of gender discrimination.

Key words: *awareness, discrimination, gender, inequality, student youth, training.*

Вступ

Ситуація сьогодення як в Україні, так і в інших країнах усе більше актуалізує питання гендерної нерівності та дискримінаційних проявів. Наявний суспільний запит на пошук дієвих способів, які би сприяли встановленню гендерної рівності та попереджали розгортання дискримінаційних процесів. Особливого значення набуває пошук ефективних пропедевтичних заходів прояву дискримінації серед молоді, зокрема студентської.

Сучасний аналіз ситуації в українському суспільстві доводить, що тема гендерної рівності виходить на новий рівень. Усе більше людей (і не тільки жінок) починають усвідомлювати, що гендерна рівність – це вигреш для всіх. Оскільки встановлення рівності дозволить залучати потенціал усього суспільства (для України жінки – це більша частина суспільства, оскільки станом на 2018 р. їхня кількість становить понад 53,7%), здійснювати це залучення в екологічній формі.

Зазначимо, що впровадження будь-яких змін потребує не лише методичного підґрунтя, а й методологічного. Оскільки саме методологія виводить на рівень глибокого розуміння того, які зміни мають відбуватися, що саме забезпечить ці зміни. Жодний метод не буде ефективним, якщо не буде підкріплений методологічним базисом вихідних принципів і наукової позиції. Значна кількість методів, наявних у сучасній психологічній науці, можуть бути осмислені лише через глибину методологічного рівня. Саме тоді методи будуть виконувати головну функцію, а саме допомагати науковцю реалізовувати мету (отримати відповідь), що була сформована на рівні емпіричного питання.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Формування гендерної рівності на рівні суспільства передбачає залучення великої кількості людського ресурсу. По-перше, необхідні розроблення й імплементація від-

повідних законів, які б регулювали питання дотримання гендерної рівності. На сьогодні в нашій державі діють такі нормативно-правові акти із забезпечення гендерної рівності:

- Конституція України (ст. ст. 3, 21, 24, 51);
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту»;
- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»;
- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»;
- Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

Зазначимо, що державний механізм забезпечення гендерної рівності – це система взаємопов'язаних державних інститутів, компетенція і діяльність яких спрямовані на втілення гендерних стратегій і утвердження в реальній практиці гендерної рівності в суспільстві.

Однак кричущим фактом станом на липень 2019 р. є неспроможність українського уряду ратифікувати Стамбульську конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Необхідно зазначити, що Україна уклала цей документ ще у 2011 р., однак дотепер він не пройшов ратифікацію. Однією із причин такої пасивності народних депутатів є недостатній рівень обізнаності з поняттям «гендер» і його важливою роллю в позитивних суспільних змінах. Така ситуація на найвищому державному рівні чітко показує необхідність інформаційної кампанії й інших адвокаційних дій, які сприяли б підвищенню рівня обізнаності населення в гендерній тематиці.

Особливо великого значення підвищення рівня усвідомлення ґендерного питання набуває в роботі з молодими людьми. Оскільки вони є тим поколінням, яке буде творити майбутнє нашої держави. Отже, актуальність ґендерної проблематики для сьогодення нашої країни зумовила наш вибір у контексті написання даної праці.

2. Методологія та методи

Наш науковий пошук зосередився на визначенні методологічних засад, які мають використовуватись під час розроблення навчальних (тренінгових) курсів, що спрямовані на попередження ґендерної нерівності та проявів ґендерної дискримінації серед студентської молоді. Особливу увагу ми приділяли тим розробкам, які вже реалізовані й імплементовані в роботі з молоддю та підтвердили свою ефективність.

Наш науковий пошук включав методи теоретичного аналізу наукової та методичної літератури з питань розроблення та проведення групових форм роботи (Вачков, 2015), специфіки тренінгових занять у роботі з молоддю (Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу, 2008). Особливо акцентоване розроблення тренінгових занять, що порушують ґендерну тематику (Як навчати школярів долати ґендерні стереотипи: конспекти занять, 2006). Однак головним складником праці є представлення апробованої моделі усвідомлення сценарних проявів молодими людьми, яка, на нашу думку, має становити методологічний базис для роботи з молодими людьми (зокрема, студентською молоддю) у контексті ґендерних питань.

Праця зі студентами має проводитися таким чином, щоби вибір демократичних цінностей і рівності відбувався із залученням глибинного рівня особистості. Оскільки саме такий рівень дозволяє говорити про особистісну значущість здійсненого вибору, отже, підвищує шанси щодо імплементатії обраного шляху в подальшому житті.

Пошук методів для побудови навчальної (тренінгової) програми щодо подолання ґендерної нерівності та дискримінаційних проявів не буде повним, якщо не охоплюватиме методологічний рівень, а залишатиметься на рівні методичних складників.

Саме тому ми пропонуємо в нашій роботі модель, яка враховує рівні усвідомлення людиною себе, свого життєвого шляху. Такий підхід дозволить «підвести» людину до поглиблення розуміння себе та своїх переконань, які часто можуть спотворювати сприйняття реальності. Е. Берн говорив про «окуляри» життєвого сценарію, які не дають можливості людині адекватно

сприймати те, що відбувається в навколишній дійсності (Bern, 2016).

Схожу концепцію («окулярів») знаходимо у праці визначної американської дослідниці питань ґендеру С. Бем, яка говорить про «лінзи ґендеру» (Bem, 1993). Варто підкреслити, що схема була експериментально підтверджена автором у процесі дисертаційного дослідження (Костіна, 2013), це означає, що вона може бути використана у практиці. На нашу думку, дана модель має велике значення в контексті навчально-просвітницької діяльності щодо попередження ґендерної нерівності та ґендерної дискримінації. Запропонована модель дозволить враховувати процес усвідомлення ґендерних стереотипних «інтроєктів» (Perls, 2016), яких набула особистість під час своєї соціалізації.

3. Результати та дискусії

Схема усвідомлення сценарних проявів молодими людьми має чотири рівні (див. рис. 1).

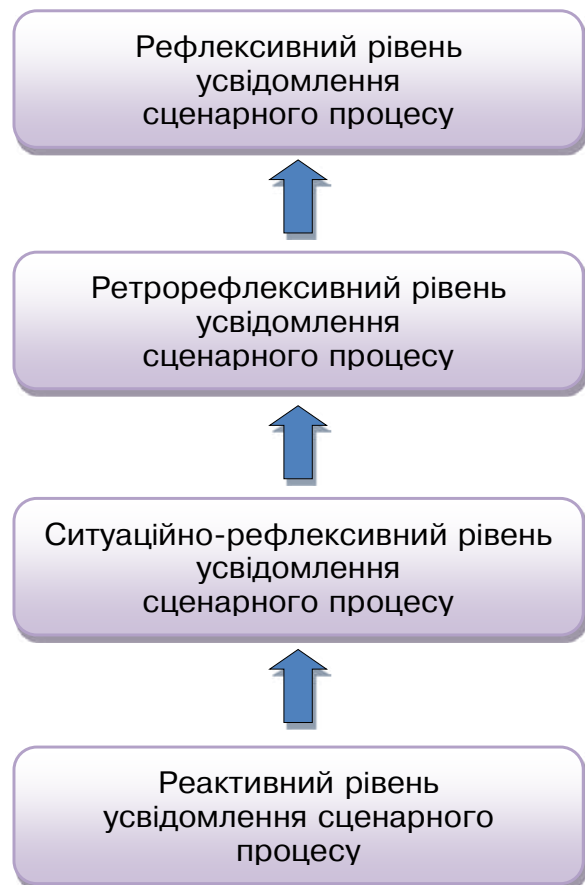

Рис. 1. Рівні усвідомлення сценарного процесу молодими людьми

Надамо характеристику даних рівнів у контексті ґендерного питання.

Перший рівень (реактивний) притаманний людині, яка функціонує, спираючись на

відчуття «комфорт / дискомфорт». У процесі життєдіяльності головним пріоритетом є підтримка наявного стану речей і уникнення почуття дискомфорту. Мірою комфорту / дискомфорту є почуття (переживання) індивідуума, особливо їхнє емоційне забарвлення. Процес внутрішнього пошуку не відбувається, відсутнє осмислення сценарних проявів; реакції суб'єкта більшою мірою детерміновані зовнішніми обставинами, які зумовлюють специфіку його взаємодії з оточенням. На цьому рівні осмислення ґендерних стереотипів практично не відбувається. Людина реалізує свій життєвий шлях у межах ґендерно зумовленого сценарію. На цьому рівні здебільшого розгортаються класичні «чоловічі» та «жіночі» сценарії, які описані в межах теорії транзакційного аналізу (Steiner, 2015).

На другому рівні (ситуаційно-рефлексивний) людина отримує знання про власний життєвий сценарний процес через «зіткнення» з певною життєвою ситуацією. Проте процес осмислення та виділення причинно-наслідкових зв'язків не розгортається, оскільки людина лише помічає подію. Іноді можливе заглиблення та виділення даної події як повторюваної, однак виокремлення відбувається лише на рівні запитання, а не на рівні вирішення проблеми; відсутні будь-які активні дії, що спрямовані на вирішення та запобігання появі наявної ситуації в майбутньому. Замислення розгортається як реакція на наявну подію («щось відбулось»); рефлексія за межами ситуації не здійснюється (суб'єкт помітив ситуацію, однак не «розшифрував» її). На цьому рівні людина виділяє для себе наявність соціальних очікувань щодо того, що має робити «справжня жінка» («справжній чоловік»). Можливі емоційні реакції щодо наявного розмежування («Чому я маю це робити?»), однак далі процес не йде. Після емоційного вибуху подальша взаємодія з оточенням відбувається за усталеним шаблоном. Активно-перетворювальна діяльність щодо усталених ґендерних очікувань не розгортається.

Ретрорефлексивний рівень характеризується здатністю особистості не тільки до виокремлення повторюваних подій («Так завжди трапляється зі мною!»), але й намаганням особистості дати їм пояснення: чому так відбувається? Наприклад, чому жінка має поводити себе саме так, а чоловік інакше. Хто створює дані обмеження. А головне: чи маю я відповідати цим обмеженням, і чи є інший шлях. Для відповіді на дане запитання людина змушена занурюватися у своє минуле: аналізувати події, свої ставлення та переживання, що

були наявні в її житті. На цьому рівні, як і на попередньому, особистість ще не здійснює активно-перетворювальної діяльності щодо запобігання розгортанню ґендерно стереотипних дій. Однак процес осмислення ґендерно типізованих проявів проходить більш глибокий рівень.

Четвертий рівень (рефлексивний) – людина усвідомлює наявність сценарного процесу та його специфіку. Розуміє, що на її загальний життєвий план впливають соціальні очікування, особливо ґендерні, оскільки будь-яка діяльність і взаємодія з оточенням не може відбутися поза межами даної сфери. Куди б людина не пішла, щоб вона не робила, перше, із чим їй доведеться стикнутися, – це ставлення до неї на основі її статевої приналежності (і відповідних соціальних очікувань щодо статі – ґендеру). На цьому рівні відбувається ціннісна оцінка того, що відбувається в житті; індивідуум здійснює аналіз власного життя, визначає «проблемні» зони, зумовлені наявністю ґендерних стереотипів; окреслює можливі шляхи виходу за їхні межі. Рефлексія життя та наявних стереотипів суб'єктно детермінована: осмислення себе здійснюється в результаті потреби особистості у створенні механізмів саморегуляції власного життєвого шляху.

Зазначимо, що усвідомлення сценарного процесу (зокрема, ґендерного складника) включає три складові частини: когнітивну (знання), емотивно-мотиваційну (ставлення) та регулятивно-вольову (ціннісний вибір, дія). Як бачимо, вихід за межі сценарних обмежень і побудова особистісної автономії неможливі без дії суб'єкта, а точніше, без вчинку суб'єкта (Роменець, 2017). Де вчинок – це не лише поведінковий акт, а реалізація неповторності особистості; подія, що спричинює особистісне зростання, оформлення нових відносин зі світом, механізм «авторського здійснення самою людиною сутнісного проєкту свого індивідуального буття» (Татенко, 2006: 5–6).

Однак головною метою дослідження будь-якого явища є визначення способів виходу за межі ситуації, яка блокує розвиток людини. Якщо говорити про ґендерно зумовлені сценарні інтроекти, то постає питання: а чи здатна людина їм протидіяти? І за яких умов така протидія буде ефективною. Великого значення це питання набуває для роботи з молоддю, особливо в контексті розроблення навчальних (тренінгових) курсів, що підвищували б здатність молодих людей протидіяти усталеним соціальним стереотипам, зокрема в питанні ґендерної нерівності та ґендерної дискримінації.

Зазначимо, що результати проведеного наукового пошуку визначили такі точки виходу за межі сценарних процесів (їх продемонстрували молоді люди, що перебували на рефлексивному рівні):

– наявність прикладу (варіабельність прикладів) – молода людина шукає інших можливостей розгортання життєвого шляху, орієнтуючись на показники не лише власної сім'ї, але й інших людей (на прикладі друзів, родичів, знайомих тощо). Особливого значення набувають рольові моделі, які демонструють інший спосіб поведінки, поза межами ґендерних стереотипів. Молода людина може спиратись на приклади жінок, які мають успіх у бізнесі. Такий приклад розширює наявні соціальні очікування на кшталт «жінка – це берегиня дому»;

– рефлексія минулого – пригадування й аналіз власного досвіду дає особистості можливість зрозуміти вплив соціальних очікувань на її поведінку, отже, упередити схожі події в майбутньому (тут можна говорити про здатність людини переосмислювати ґендерні стереотипи та будувати подальший шлях, спираючись на власне бачення, а не на бачення соціуму, що має робити і якою має бути жінка / чоловік);

– принцип «тут і зараз» – особистість ухвалює рішення не відкладати на потім можливі дії та вчинки у своєму житті, а прагне їх реалізувати тут і зараз. Це має значення і для реалізації ґендерного підходу на рівні індивідуума. Коли людина вирішує для себе нести особистісну відповідальність за те, що відбувається в її житті, чи сприяє вона своїми діями «тут і зараз» встановленню ґендерної рівності.

Як бачимо, кожний із виділених рівнів окреслює специфіку усвідомлення сценарного процесу молодими людьми, який також має ґендерну складову частину. Підкреслимо, що для виходу за межі сценарію та побудови автономії особистість має перебувати на четвертому (рефлексивний) рівні. Це означає, що навчальні (тренінгові) програми, спрямовані на актуалізацію питання ґендерної рівності, мають підвищувати загальний рівень осмисленості суб'єктом себе та свого життя. Саме опора на рефлексивні можливості суб'єкта дозволять вивільнити енергію, яка зможе реалізувати зміни, такі важливі для українського суспільства.

Зрозуміло, що рефлексивний рівень мають далеко не всі молоді люди, але це не означає, що зміни неможливі. Це означає, що потрібно починати з більш простих кроків, які потім виведуть людину на більш глибоке розуміння себе й оточення. Робота з усталеними соціальними стерео-

типами (зокрема, ґендерними) має включати рефлексію особистості. Оскільки саме рефлексія дає змогу водночас зрозуміти і відчувати, що відбувається з людиною. А головне, що вона здатна зробити (вольова сфера психіки) для зміни усталених рамок та побудови нового напрямку розвитку. Рефлексія передбачає спрямування уваги особистості на діяльність власної душі. Даний процес вимагає від індивідуума зрілості, бажання занурюватись у власні переживання, думки й інші внутрішні процеси.

Важливим аспектом під час праці зі студентською молоддю, на що має спиратись тренер, психолог, педагог, є здатність їхньої психіки до рефлексії. Оскільки саме на цьому віковому відрізку життєвого шляху відбувається той «рефлексивний вибух», який дозволяє молодій людині зрозуміти себе та інших. Крім того, порівняно з підлітковим віком юнацький є тим періодом, коли людина вже здатна реалізовувати задумане (не лише хочу, але й можу).

Сучасне суспільство з його стрімким розвитком також сприяє тому, що молоді люди вже отримують важелі впливу та здатні реалізувати ті зміни, які вони окреслили для себе. І важлива умова для розвитку суспільства – це наявність молодих людей, які прагнуть до створення позитивного оточення; до середовища, де панують демократичні цінності й особистість здатна себе реалізувати поза межами усталених стереотипів.

Висновки

Стаття присвячена пошуку методологічного підґрунтя для роботи з молодими людьми (зокрема, студентською молоддю) у сфері ґендерної проблематики. Визначена актуальність питання ґендерної нерівності та проявів ґендерної дискримінації для сучасного українського суспільства. Акцентовано увагу на необхідності змін у ставленні та наявних ґендерних очікувань, які часто перешкоджають повноцінному залученню більшої частини населення України (жінки) до суспільного життя.

Визначено, що в Україні наявна законодавча база, яка регулює ґендерне питання та сприяє ґендерній рівності (починаючи з Конституції України). Підкреслено, що наявна невідповідність між тим, що написано, і тим, що відбувається в реальності (зокрема, неспроможність українського уряду ратифікувати Стамбульську конвенцію Ради Європи).

Проведений теоретичний аналіз актуалізував запит психологічної спільноти на апробовані моделі, схеми тощо, які мають стати методологічним підґрунтям для роз-

роблення навчальних (тренінгових) занять у контексті ґендерної проблематики.

Зазначено, що усвідомлення сценарних процесів включає також ґендерну складову частину. Оскільки будь-яка взаємодія особистості з оточенням передусім зумовлена питанням: якої ти статі? Що, у свою чергу, приводить на рівень соціальних очікувань щодо статі – ґендеру.

Запропонована авторська модель усвідомлення сценарних процесів молодими людьми, яка отримала своє підтвердження й апробацію як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Дана модель включає чотири рівні, які розташовані за збільшенням усвідомлення людиною себе та своїх «сліпих плям» (стереотипи). Перший рівень – реактивний (найнижчий рівень усвідомлення себе та наявних стереотипних (ґендерних також) інтроєктив), другий рівень – ситуаційно-рефлексивний, третій – ретрорефлексивний, четвертий (найвищий рівень усвідомлення себе та ґендерних сценарних очікувань) – рефлексивний.

Теоретичний аналіз дозволив виділити юнацький вік як сенситивний період для переосмислення стереотипів, зокрема ґендерно зумовлених. Завдяки оформленню регулятивної (вольової) сфери (порівняно з попередніми віковими періодами) у юнака

з'являється можливість упроваджувати (а не лише усвідомлювати) у своє життя взаємодію з іншими людьми поза межами жорстко окреслених рамок (зокрема, ґендерних).

Проведене дослідження має значну подальшу перспективу, оскільки тема ґендерної рівності та попередження проявів ґендерної дискримінації має велике значення для України. Обраний європейський вектор чітко показує напрям руху нашого суспільства. Однак рух до Європи потребує високої відповідальності з боку як уряду, так і самих громадян. Оскільки демократичні цінності включають питання рівності та рівноправності. Особливого значення набувають дослідження, які дозволять психологам і педагогам знайти методологічне підґрунтя для розроблення програми щодо попередження ґендерної дискримінації з більш старшими поколіннями. Наприклад, із персоналом навчальних закладів, з яким постійно контактують студенти. Установлення ґендерної рівності (як і будь-якої іншої рівності) потребує участі не лише однієї сторони, адже рівність – це завжди діалог і пошук оптимального рішення. Це означає, що вивчення психологічних аспектів встановлення ґендерної рівності – одне з головних питань для сучасної української психології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьєва Н. Методологія соціально-психологічного тренінгу. Харків : УЦЗУ, 2008. 106 с.
2. Вачков И. Основы технологи группового тренинга : учебное пособие. Москва : Ось-89, 2015. 176 с.
3. Костіна Т. Особливості усвідомлення життєвих сценаріїв у юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 168 с.
4. Роменець В. Психологія творчості : навчальний посібник. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2017. 288 с.
5. Татенко В. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Соціальна психологія*. 2006. № 1 (15). С. 3–13.
6. Як навчати школярів долати ґендерні стереотипи: конспекти занять : навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Говорун та ін. ; за заг.ред. Т. Говорун. Київ : ТОВ «Дорадо-Друк», 2006. 804 с.
7. Bem S. *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. Yale University Press, 1993, 256 p.
8. Berne E. *Games People Play: The Psychology of Human Relationships*. Penguin Books, 2016. 173 p.
9. Perls F., Hefferline F., Goodman P. *Gestalt Therapy*. Bantam Books. 7th printing, 2016, 452 p.
10. Steiner C. *Scripts People Live: Transactional Analysis of Life Scripts*. New York : Grow Press, 2015. 335 p.

REFERENCES:

1. Afanasieva N.E. (2008) *Metodolohiia sotsialno-psykholohichnoho treninhu [Methodology of social and psychological training]*. Kharkiv: UTZU [in Ukrainian].
2. Vachkov I.V. (2015) *Osnovy tekhnologi grupovogo treninga uchebposobie [Fundamentals of Group Training Technologists: textbook]*. Moscow: IzdatelstvoOs-89 [in Russian].
3. Kostina T.O. (2013) *Osoblyvosti usvidomlennia zhyttievyykh stsenariiv u yunatskomu vitsi: dys. ... kand. psykhol. nauk [Features of Life-script Realization by Adolescent Personality]*. Kyiv: Kyivskiyi universytet imeni B. Hrinchenka [in Ukrainian].
4. Romenets V.A. (2017) *Psykhologhiia tvorchosti: navch. posibnyk. 3-tie vyd. [The Psychology of Creativity]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Tatenko V. (2006) *Subiektno-vchynkova paradyhma v suchasnyy psykholohii [Subject-action paradigm in modern psychology]*. *Social Psychology*, 1(15), 3–15 [in Ukrainian].
6. Hovorun T. *Yak navchaty shkolyariv dolaty genderni stereotypy: konspekty zaniat / navch.-metod. posibnyk dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv*. T. Hovorun, O. Kikinezhdi tain., zazah. red. profesora T. Hovorun. (2006) *[How to Teach Students How to Overcome Gender Stereotypes: lessonnotes / teachingmethod. guide for general education institutions]*. Kyiv: TOV "Dorado-Druk" [in Ukrainian].

7. Bem S. (1993). *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. Yale University Press, 1993, 256 p.
8. Berne E. (2016). *Games People Play: The Psychology of Human Relationships*. Penguin Books, 2016. 173 p.
9. Perls F., Hefferline F. R., Goodman P. (2016). *Gestalt Therapy*. Bantam Books; 7rd printing, 2016, 452 p.
10. Steiner C. (2015). *Scripts People Live: Transactional Analysis of Life Scripts*. Grow Press: New York, 2015. 335 p.

*Стаття надійшла до редакції 30.07.2019.
The article was received 30 July 2019.*

УДК 159.923.2
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-14

КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ЗДОБУТТЯ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Митрофанова Світлана Сергіївна,
аспірантка кафедри психології та педагогіки
ПВНЗ «Університет сучасних знань»

mitrofanova_s@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6514-9218

Мета. Мета статті – теоретико-емпіричне дослідження особливостей комунікативних здібностей майбутніх психологів в умовах здобуття ними другої вищої освіти. Завдання: проаналізувати причини зміни професії в контексті професійних криз та емпірично виявити особливості комунікативних здібностей майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

Методи. До двох груп студентів, які здобувають вищу освіту психолога на базі психологічної та непсихологічної освіти, застосовано опитувальник «Тест оцінки комунікативних вмінь» (Л. Міхельсон, переклад та адаптація Ю.З. Гільбуха).

Результати. Проаналізовано кризові періоди, що впливають на динамічні та якісні показники становлення професійної свідомості та самосвідомості майбутніх психологів. Серед останніх показано роль нормативних криз професійного становлення – кризи професійних експектацій та кризи професійного зростання. Розглянуто чинники, умови та вікові аспекти зміни спеціальності на користь вибору другої вищої освіти з психологічних спеціальностей. Базовими чинниками для рішення про зміну спеціальності та професії визначено накопичений життєвий досвід, здатність приймати відповідальні рішення, покладаючись на власні можливості, соціальна активність у постановці і досягненні особистісно значущих цілей. Найпродуктивнішим шляхом реалізації мети зміни іншої професії на професію психолога є здобуття фахівцем другої вищої освіти. Доведено, що тип першої професійної підготовки суттєво впливає на ступінь комунікативних здібностей здобувачів другої вищої з нової спеціальності.

Висновки. Зроблено висновки, що у студентів, які здобувають вищу освіту психолога на базі непсихологічної освіти, переважають уміння реагувати на справедливую критику, уміння реагувати на несправедливу критику й уміння самому виявити співчуття, підтримку. У студентів, які здобувають вищу освіту психолога на базі психологічної освіти, переважають такі уміння, як уміння надавати і приймати знаки уваги (компліменти) від колег/клієнтів, уміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність, уміння звернутися до колег з проханням. У всіх досліджуваних першої та другої групи переважає компетентне спілкування – певний еталонний варіант поведінки, який відповідає компетентному, впевненому, партнерському стилю.

Ключові слова: психолог, зміна професії, комунікативна поведінка, порівняльний аналіз.

COMMUNICATIVE EXPERIENCES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE CONDITIONS OF THE SECOND HIGHER EDUCATION

Mitrofanova Svitlana Sergiivna,
Postgraduate Student at the Department of Psychology and Pedagogy
PWNZ "University of Modern Knowledge"

mitrofanova_s@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6514-9218

Purpose. The following tasks were accomplished for the purpose of theoretical-empirical study of particularities of communicative abilities of future psychologists in the conditions of receiving a second university degree: reasons for changing profession were analyzed in the context of professional crises, and particularities of communicative abilities of future psychologists receiving a second university degree were empirically determined.